

Kalemname

e-ISSN: 2651-3595

Temmuz-Aralık /June-December, 5 (10): 534-550

Kitap/Makale Çevirisi

Sîbeveyh'e Eleştirel Bir Yaklaşım

Çev. /Trans. Seyit YILDIRIM

Öğr. Görevlisi., Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
Tefsir Anabilim Dalı

Lecturer., Kirikkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kirikkale, Turkey.

yildirimseyit.27@hotmail.com

Orcid: 0000-0001-7384-0826

Makalenin orijinal Adı / Original Title of the Article

سيبويه في الميزان

Kahire Arap Dili Akademisi Dergisi, c.34, Kahire 1974, s.103-111.

Makalenin Yazarı/ Author of the Article

Ahmed Mekkî el-Ensârî

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap / Makale Çevirisi / Book / Article Translation

Geliş Tarihi / Received: 11.20. 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 18.12. 2020

Yayın Tarihi / Published: 23.12.2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Aralık /June-December

Cilt / Volume:5 Sayı /Issue: 10; **Sayfa / Pages:** 534–550

Atıf / Cite as: el-Ensârî, Ahmed Mekkî. "سيبويه فى الميزان". Trc. Seyit Yıldırım. Kalemname 5 / 10 (Temmuz-Aralık 2020): 534–550.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kirikkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kirikkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

ÖNSÖZ

Basra dil ekolüne mensup olan Sîbeveyh'in (ö.180/796) adeta şaheser niteliğindeki *el-Kitâb* isimli eseri, her ne kadar gramer kimliğiyle ön plana çıkmış olsa da Kur'an kıraatleri konusunda da zengin bir muhtevaya sahiptir. Sîbeveyh, kitabının başında birçok müellifin yaptığı gibi eserin yazılış amacını belirtmese de onun bütün çabasının Arap dilinin kurallarını bir temele oturtmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Zaten bu özelliğiyle de çağımıza kadar bu eser bir gramer kitabı olarak değerlendirilmiştir. Ancak son yıllarda Sîbeveyh'in Kur'an kıraatleri konusundaki nevi şahsına münhasır tutumu bazı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Özellikle Sîbeveyh'in, günümüzdeki hâkim anlayışın tersine bazı mütevatir veya meşhur kıraatleri çirkinlik veya hata olarak değerlendirmesi Sîbeveyh'in ciddi bir kusuru olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeyi yapanlardan biri de Ahmed Mekkî el-Ensârî'dir. el-Ensârî, Sîbeveyh'in kıraatler karşısındaki tutumunu

eleştirerek onun, Kur'an'ı Basra dil ekolünün kurallarına uydurmaya çalıştığı, uyduramadığı kıraatleri ise hata ve çirkin olmakla itham ettiği kanısına ulaşmıştır. Makalenin sonunda ise Sîbeveyh'i eleştirdiği konularda kararı okuyucuya bırakmıştır.

GİRİŞ

Ayrıntıya geçmeden önce size hemen çalışmamızda büyük âlim Sîbeveyh için asla vazgeçemeyeceğimiz sağlam bir prensip söyleyeyim. Bu prensip şudur: Sîbeveyh'i her yönüyle takdir etmeliyiz; ancak hiçbir şekilde takdis etmemeliyiz. Çünkü kutlamak ile kutsamak arasında büyük fark vardır. İşte bu prensip, Sîbeveyh'le beraber çıktığımız bu uzun yolculuğumuzda bizim ilk hareket noktamızdır. Öyle zannediyorum ki sizler de bir kimseyi kutsamanın hem dinen, hem hukuken, hem nahven hem de sarfen mahsurlu olduğu konusunda bana katılıyorsunuzdur.

Şimdi Sîbeveyh'i tartmaya başlıyoruz. Ben eminim ki Sîbeveyh gibi dev bir cüssenin ağırlığını taşıyabilecek herhangi bir tartı kesinlikle yoktur. Onun şöhreti, doğu, batı, Arap ve acem fark etmeksizin dört bir yana yayılmışken teraziler onu nasıl tartabilir ki! Dolayısıyla o, geçmiş dönem veya modern dönem fark etmeksizin kulakların duyabileceği, gözlerin görebileceği ve gönüllerin alabileceği kadar büyüktür.

Sîbeveyh'in bu devasa şöhreti şu anda Avrupa'yı da sallamaktadır. Öyle ki onun bu eşsiz kitabı, Almanca, İspanyolca ve diğer diller gibi varlığını hala sürdüren bazı dillere tercüme edilmektedir.

Âlimler, çok önceleri Sîbeveyh'in hakkını teslim etmişler ve onu "Nahivcilerin İmamı" diye isimlendirmişlerdir. Hatta onun kitabını takdir ederken biraz da abartılı davranıp "Nahvin Kur'anı" demişlerdir ki bu durum, övgü ve şeref olarak ona yeter. Dolayısıyla araştırmacı (müellif), Sîbeveyh'i analiz etmek için çabaladığı esnada kendisini kocaman bir işin önünde bulmaktadır. Ben, Sîbeveyh'in dehasının onun ölümsüz kitabında açıkça görüldüğüne tanıklık ediyorum. O kitap, muazzam bir hazinedir, suyu bol olan bir

kaynaktır, öyle taşkın bir denizdir ki sanki ardından yedi deniz daha kendisine katılmıştır. Bu kitapta, araştırmacıları kendisinde derinleşmeye çağıran bir takım coşkulu canlılık yönleri vardır. Bu canlılık, hala el değmemiş, sevgi dolu ve yaşıt sevgililer halinde birçok alanda araştırmacıları beklemektedir. Sarf, nahiv ve genel dil çalışmalarına ek olarak sesler, lehçeler, belagat ve analiz/eleştirel yaklaşım gibi birçok alan araştırmacıları beklemektedir. Yol gösterici ve yardımcı olması bakımından önünüzde bulunsun diye işte size bazı başlıklar:

1- Modern dil çalışmaları ışığında Sîbeveyh ve sesler

2- Sîbeveyh ve Lehçeler

3- Bir kuyumcu hassasiyetiyle Sîbeveyh'in istişhad malzemesi (Genel olarak da nahiv konusundaki istişhad malzemesi)

4- Sîbeveyh'in kitabında nahiv ile belagat arasındaki girift yapı

5- Sîbeveyh'in kitabındaki alıntılar ve orijinal fikirler

6- Sîbeveyh ile Müberred arasında nahiv problemleri

7- İbn-i Teymiye'ye göre Sîbeveyh'in hataları

8-İbnü'd-Dâi'nin *el-Kitâb'*a itiraz ettiği yerler

9-Ahfeş'in *el-Kitâb'*a yaklaşımı

10- Sîbeveyh'in kitabında te'vil olgusu

11- Son olarak; ama en son olarak değil, "Sîbeveyh ve Kıraatler"

Gerek bu konuların hepsi veya çoğunluğu, gerekse bu konuların haricindeki nice konular hala araştırılmayı beklemektedir. Bu araştırma ve derin inceleme sayesinde Sîbeveyh'i doğru bir şekilde analiz edebiliriz. Kendisini yüceltmeden veya küçümsemekten esas ağırlığını öğrenelim ki onu layık olduğu yere koyalım. Ben onun yerinin göklerde olduğunu; Küçükayı'nın iki parlak yıldızı veya Arkturus ile Başakçı yıldızı arasında bir yerde olduğunu düşünüyorum.

Sîbeveyh'i tüm yönleriyle analiz edebilmeyi ne kadar arzu ederdik; ancak bunu nasıl yapabiliriz ki! Çabamız kısıtlı, meseleler ise çok yönlüdür. Şu ya da bu sebeple araştırmamızı sadece bir konu ile sınırlandıracağız. Bu konu ise "Sîbeveyh'in Kıraatlere karşı tutumu" dur. Eskiden "Bir şey bütünüyle elde edilemezse tamamen de terk edilmez" veya "Kolyenin boynunu kapatan kısmı sana yeter" demişlerdir. Açıklamaya geçelim:

Ana konu, Sîbeveyh'in Kur'an kıraatleri karşısındaki tutumu ve bununla bağlantılı olan diğer hususlardır ki konuyu şu başlıklar altında ele alabiliriz:

1- Sîbeveyh'in Kur'an kıraatlerine açıktan muhalefeti meselesi

2- Sîbeveyh'in Kur'an kıraatlerine gizli muhalefeti meselesi

3- Kur'an ayetlerinin nahiv kurallarına uymadığı zaman ayetleri tevil etmesi

4- *el-Kitab*'ın Kitaba muvafakatı meselesi. Tabi burada kastedilen Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ının yüce Allahın kitabına muvafakatıdır.

Sîbeveyh'in Gramatik Düşünce Metotları

Benim izlenimlerime göre Sîbeveyh'in düşünme metotları aşağıdaki gibidir:

Sîbeveyh (Allah rahmet eylesin), terazinin bir kefesine nahiv kurallarını koymuş, diğer kefesine de Kur'an ayetlerini koymuştur. Ardından Basra dil ekolünün kurallarına uyan Kur'an ayetlerini hüsn-ü kabul ile almış ve bunları kitabında istişhad olarak kullanmıştır ki bu da az önce işaret ettiğimiz dördüncü meseledir. Basra nahiv kurallarına uymayan ayetlere gelince Sîbeveyh bu ayetler karşısında üç ayrı tutum sergilemiştir. Bu üç tutum şu şekildedir:

a-Bir kısım ayetleri Basra nahiv kuralları ile uyum arz etmesi için yorumlayıp takdir etmeyi¹ başarmıştır. Bu da yukarıda bahsi geçen üçüncü meseledir (Ayetleri te'vil ederek nahve uyarılma meselesi). Basra nahiv kuralları ile çelişen diğer bazı ayetleri ise te'vil ve takdire uyarlamaktan kaçınmıştır.

¹ Buradaki takdirden kasıt, bir ifadenin her ne kadar düşürülse de aslında var olduğunu ifade etmektir.

hüküm veriyorlar!)"⁴ buyurmaktadır. Bu ayetteki "سواء" kelimesi, hem iki üstün hem de iki ötre olarak okunabildiği halde Sîbeveyh, hoşuna giden merfu kıraati almaktadır. Daha sonra, senin de bildiğin gibi nasp okuyuş yedi kıraatten biri olmasına rağmen bu okuyuşa hücum ederek onu çirkinlik ve düşük değerli olmakla itham etmektedir.⁵ Yedi kıraat imamlarından Hafs, Hamza ve Kisaî gibi birçok imam bu kelimeyi nasp okumuştur. Oysa nasp okuyuşa gramatik bir yön/çıkış yolu bulmak gayet kolay ve basittir. Örneğin hal yapabilirsin veya "نَجْعَلُهُمْ سِوَاءَ فِي الْمَحْيِ وَالْمَمَاتِ" (Ölümlerinde ve sağlıklarında bir tutacağımızı zannederler" anlamında "لِنَجْعَلَهُمْ" fiilinin ikinci mefulü yapabilirsin. Bunun yanında âlimlerin detaylıca zikrettiği irab vecihlerinden birini de uygulayabilirsin. Ne var ki bu vecihlerin hiçbiri Sîbeveyh'in ekolü ile uyuşmadığı için Sîbeveyh bu okuyuşları çirkinlik ve düşük değerli olmakla nitelemiştir.

Sîbeveyh'in çirkinlik ve düşük değerli olmakla itham ettiği ayetlerle uyum arz eden bir diğer ayet ise "سِوَاءَ الْعَاكِفِ فِيهِ وَالْبَادِ" (Yerli ve taşralardan gelenler için eşit olarak)⁶ ayetidir ve buradaki kıraat de yine yedi kıraatten biridir. Ancak Sîbeveyh, bizzat Basra nahiv kuralları ile çeliştiği zaman ne yedi kıraati ne de diğer Kur'an kıraatlerini dikkate alır.

Sîbeveyh'in hem zayıflık hem de çirkinlikle vasıfladığı başka Kur'an kıraatleri örnekleri de vardır.⁷ Buna örnek "ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ" (Sonra iyilik edenlere nimetimizi tamamlamak maksadıyla Musa'ya da Kitâb'ı verdik)⁸ ayetidir. Ayetteki "أحسن" lafzı, mahzûf mübtedanın haberi olarak ötre hareke ile de okunmuştur. Takdiri ise "تَمَامًا عَلَى" şeklindedir. Bu gibi okuyuşlar caizdir ve uygun görülmüştür. Sîbeveyh ve onun dil felsefesini benimseyen Basralı veya basralılaştırmış kişilerin haricinde hiç kimse bu konuda bir problem görmemektedir. Bu okuyuşa hücum ederek onu zayıflık, çirkinlik ve şaz olmakla itham edenler de işte onlardır. İçlerinden biraz itidalli olanlar ise bu okuyuşu az ve

⁴ Casiye, 45/2.

⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.1, s.233, Bulak Mısır.

⁶ Hac, 22/25.

⁷ *el-Kitâb*, c.1, s.270.

⁸ En'am, 6/154.

nadir olmakla nitelendirmişlerdir.⁹ Daha fazla örnek istiyorsan “Sîbeveyh ve Kıraatler” isimli kitaba bakarak orada Sîbeveyh’in bazı ayetlere nasıl açıkça muhalefet ettiğini görebilirsin.¹⁰

Sîbeveyh’in (gramer açısından) muhalefet ettiği yerlerden biri de yüce Allahın şu ayetidir: “وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَّا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ” (Ey Salih! Eğer sen peygamberlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir, dediler)¹¹. Ayetteki “ائتنا” kelimesi Ebu Amr b. el-A’la kıraatında ibdal ile okunmaktadır -İbdal ile okunması demek, “ائتنا” kelimesindeki hemzenin “yâ” harfine dönüşmesidir-. Sîbeveyh’e göre bu kelimedeki hemzeden önceki harfin harekesi ötre olduğu için hemzenin “vâv” harfine dönüşmesi gerekirdi. Basra nahiv kurallarına uygun olarak okunmayınca da zayıflıkla itham etmiştir.-Allah onu bağışlasın-

2-Gizli muhalefet ettiğine dair örnekler¹²:

a-Allahu Teala Yasin suresinde “إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ” (Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı «Ol» demekten ibarettir. Hemen oluverir)¹³ buyurmaktadır. Yedi kıraat imamlarından Kisâî ve İbn-i Amir gibi iki büyük kıraat âlimi, bu ayetteki muzari fiil olan “يكون” kelimesini “Nûn” harfinin üstünüyle okumuştur. -Bu iki âlim, Nahl suresindeki diğer ayette de¹⁴ bu harfi nasp okumuştur- Ayn zamanda İbn-i Amir, sadece iki yer hariç Kur’an’da bu harfin geçtiği diğer bütün yerleri nasp ile okumuştur. Nasp okunan bu kadar çok Kur’an ayetleri olmasına ve Kisâî ile İbn-i Amir gibi iki âlimin kıraatına bu kadar güvenilmesine rağmen gel gelelim ki Sîbeveyh (r.a.) nasp kıraatını zayıf bulmuştur.¹⁵ Bunun tek sebebi ise kural üretme fabrikasında bizzat kendilerinin üretmiş oldukları Basra nahiv kuralına uymamasıdır. Tabi onlara göre bu kuralın özeti şudur: “Fiil-i Muzari, [fâ] harfinden sonra nasp olmaz; ancak cevap cümlesi olduğu zaman nasp olabilir.” İşte, sapasağlam Kur’an kıraatlerinden daha fazla kutsallık atfettikleri hatalı kural budur. Ne

⁹ Bu konuda ism-i imam Malik *Elfiye*’sin mevsul konusundaki şerhlerine bakabilirsin “وبعضهم أعرب مطلقا” ve “يختزل أن فالحذف نزر وأبوا = إن يستطل وصل وإن لم يستطل” ve “وفي ذا الحذف أيا غير أي يقتفي” beyitlerinin şerhine bakabilirsin.

¹⁰ s.25 ve sonrası.

¹¹ A’râf, 7/77.

¹² Tüm bunların ayrıntısı için *Sîbeveyh ve Kıraatler* kitabının 16. ve sonrasındaki sayfalarına bakabilirsin.

¹³ Yasin, 36/82.

¹⁴ Nahl, 16/40.

¹⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.1, s.423.

olurdu sanki bu kuralı temelinden yıksalardı ya da en azından farklı yedi kıraat ile denk tutup Kur'an ayetlerine de şamil olacak şekilde kuralın kapsamını genişletselerdi! Veya her ne kadar merfu kıraati çok olsa da merfu okuyuşa cevaz verdikleri gibi nasp kıraatine de – zayıf demeden-cevaz verselerdi!

Üstadımız Sîbeveyh (Allah ona rahmet eylesin) bunu yapsaydı da Kur'an'ın en yüce Kıraatları olan yedi kıraat ile çatışan nahiv kuralları koyma zorluğundan kendini uzak tutsaydı ne olurdu sanki! Keşke yapsaydı; ama ne yazık ki o bunu yapmadı.

b-Yüce Allahın “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ” (Ey Peygamber! Allahın sana helal kıldığı şeyleri sen ne diye kendine haram kılıyorsun?)¹⁶ ve “أُولَئِكَ هُم خَيْرُ الْبَرِيَّةِ” (işte onlar, yaratılanların en hayırlısıdır)¹⁷ ayetleri de gizli muhalefet ettiği yerlerden biridir.¹⁸

Yedi kıraat imamından biri olan Nâfi, her iki kelimedede de hemzenin tahkikiyle “النَّبِيُّ” ve “الْبَرِيَّةِ” şeklinde okumaktadır. İbn-i Mücahid, kendisine göre Nâfi'nin kıraati en güvenilir kıraatlerden biri olması hasebiyle yedi kıraati de onunla başlatmıştır. Çünkü Nâfi, yetmiş tabiinden kıraat dersi almıştır. Ne var ki Sîbeveyh (Allah ona rahmet eylesin), tüm bunlara hiç aldırmış etmemekte ve bu kıraati az bulunmak ve düşük değerli olmakla nitelemektedir.¹⁹

Hemzenin tahkiki ve tahfifinin her ikisi de fasih Arap lehçelerinde vardır. Hatta hemzenin tahkik ile okunması, tahfif ile okunmasından daha esastır. Bu konuda Üstad Radiyyuddin şöyle demektedir: Diğer harflerde olduğu gibi hemzenin de tahkik ile okunması asıldır. Tahfif ile okunması ise güzel görülmüştür.²⁰

Öyle ya da böyle okunması bir tarafa sadece Kur'an bile bütün lehçelere dair sağlam bir delildir. Kıraatler ise uyulması gereken bir yoldur (سنة متبعة). Eğer böyle olmasaydı Kureyş, hemzeyi vurgulu tonda okuyup da kelimeyi tahkikli okumak için kendini zorlamazdı. Bunun delili ise İmam Ali (k.v.)'nin şu sözüdür: Kur'an, kureyş lehçesi ile nazil olmuştur. Hâlbuki onlar hemzeyi vurgulu tonda okuyan bir kavim değillerdi. Şayet Cebrail

¹⁶ Tahrim, 66/1.

¹⁷ Beyyine, 98/7.

¹⁸ *Sîbeveyh ve Kıraatler* isimli kitabımızın 70. ve sonrası sayfalarına bakabilirsiniz.

¹⁹ *el-Kitab*, c.2, s.163-170.

²⁰ Radiyyuddin el-İstirabâzi, *Şerhu Şafiyeti ibn-i Hacib*, c,3, s.32.

(a.s.), Hz. Peygambere hemze ile indirmeseydi biz de hemze ile okumazdık.²¹ Bir taraftan kendi lehçesine muhalefet ettiği halde vahyin nüzulünün hemze ile okunarak gerçekleştiğini kabul edip buna boyun eğen İmam Ali'ye bir bakın; diğer taraftan bu okuyuşun Arap lehçelerinde varid olduğunu ve kıraatlerin uyulması gereken sünnet olduğunu kesinkes bilmesine rağmen Sîbeveyh'in bu kıraati düşük değerli olmakla nitelemesine bir bakın. Birincisi budur; diğeri de zaten geçmişti. Bunlara ilaveten Sîbeveyh'in gizli muhalefet ettiği daha birçok ayet var ki ben sözü burada fazla uzatmayacağım.²²

Bütün kıraat âlimlerine göre meşhur olan "Bezzi'nin tâ"ları da²³ Sîbeveyh'in muhalefet ettiği yerlerden biridir. Bunlar Kur'an-ı Kerimde toplam otuz bir yerde geçmektedir. Sîbeveyh, bu kıraatlerin hepsinin güvenilir yedi kıraatten biri olduğunu bilmesine rağmen bunların bir kısmına itiraz edip kesinlikle caiz görmemiştir.²⁴

3- Sîbeveyh'in Ayetleri Tevil Ettiğine Dair Örnekler²⁵

a- Yüce Allah Nur suresinde "الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ" (Zina eden erkek ve kadından her birerine yüz değnek vurun)²⁶ buyurmaktadır. Ayetin ilk anda akla gelen irabı, "الزَّانِيَةُ" kelimesinin mübteda, "فاجلدوا" cümlesinin ise onun haberi olmasıdır. Keza Müberred, Zeccâc, Zemahşeri ve Ebu Zekeriya el-Ferrâ gibi bazı seçkin âlimler de aynı şeyi söylemektedir. Ne var ki Sîbeveyh (rahimehullah), koymuş olduğu nahiv kuralları kendini iyice köşeye sıkıştırınca zorlama bir yoruma mecbur kalmış ve şöyle demiştir: Mübteda olan "الزَّانِيَةُ" lafzının haberi hafzedilmiştir. Takdiri ise ya "فيما يتلى عليكم الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي" şeklinde; ya da "فيما يتلى عليكم حكم الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي" şeklindedir. "فاجلدوا" lafzını ise yeni bir cümle olarak kabul etmiştir. Çünkü Sîbeveyh'e göre bu kelimenin, sadece Basra nahiv kurallarına uymaması sebebiyle haber olması uygun değildir.

²¹ el-İstirabâzi, a.g.e., c,3, s.32.

²² Detaylar için *Sîbeveyh ve Kıraatler* kitabımızın 40. Sayfasından itibaren bakabilirsiniz.

²³Bezzî kıraatında, fiil-i muzari'nin evvelindeki "tâ" ile başka bir "tâ" harfi bir araya gelince iki harf birbirine idğam edilerek okunur. Örneğin "وَلَا تَيْمَمُوا الْخَبِيثَ" ayetinde "لا" harfi meddi lazım olarak uzatılır ve "tâ" harfi şedde ile okunur.

²⁴ Bkz. *Sîbeveyh ve Kıraatler*, s.53.

²⁵ Bkz. *Sîbeveyh ve Kıraatler*, s.170.

²⁶ Nur, 24/2.

Sıbeveyh'in koymuş olduğu dil kuralının kendisini nasıl bağlayıp da Arap dilinin esnek yapısına uygun olduğu gibi fitrata da uygun olan irabı reddetmesine bir bakın! Oysa büyük nahiv ekollerinin seçkin âlimlerinin cevaz verdiği gibi kendisi de bu irabı kabul etseydi ne olurdu sanki? Eksik olan kuralı, diğer haberleri kapsadığı gibi bu haberi de kapsayacak şekilde çerçevesini biraz genişletseydi kendisine veya Arap diline ne zararı olurdu sanki? Oysa bunu yapmış olsaydı, bu gibi zorlama yorumlardan ve Arapçanın zevki selimini bozan bu gibi takdirlerden hem kendisini rahatlatırdı hem de kendisinden sonraki insanları kurtarırdı. Ama nerde! Bu ayet gibi birçok Kur'an ayetlerine²⁷ ve fasih Arap şiirine²⁸ ne kadar muhalif olursa olsun bu kutsal nahiv kaidelerine dokunmak nerde!

b- Zorlama yorumlardan biri de yüce Allahın "إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ" (Gök yarıldığı zaman)²⁹ ve "وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ" (Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse)³⁰ ayetleridir. Eğer irab konusunda gerçekten sağduyulu yaklaşarak dilbilimsel hassasiyetle hareketle edersen "السَّمَاءُ" kelimesini mübteda, sonrasını ise haber olarak irablarsın. Keza diğer ayette de durum aynıdır. Birçok seçkim âlim de bu şekilde söylemiştir.³¹ Gel gelelim ki Sıbeveyh (Allah ona rahmet eylesin) fitraten güzel olan bu irabı reddedip teville ve takdire başvurmaktadır. Günümüze kadar gelen diğer Basralılar ve Basralı gibi düşünener de modern dönemde onun peşinden giderek şöyle demektedirler: "السَّمَاءُ" kelimesi, "انشَقَّتْ" olarak takdir edilen mahzup bir fiilin failidir. Aynı şekilde "أَحَدٌ" kelimesi de "استَجَارَكَ" takdirindeki mahzup bir fiilin failidir. Bütün bunlara binaen her iki ayetin takdiri de "إِذَا انشَقَّتْ السَّمَاءُ انشَقَّتْ" ve "وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ اسْتَجَارَكَ" şeklinde olur.

Ayetleri güzelliğinden ve akılcılığından çıkarıp da Kur'anın yüce üslubunu karmaşık hale getiren bu zorlama yoruma karşı bir eleştiride bulunmaya büyük olasılıkla hiç birimiz gerek bile duymuyoruzdur.

²⁷ Örneğin "وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا" (Maide, 5/38) ve "وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَادُوهُمَا" (Nisa, 4/16) ayetleri bunlardan bazılarıdır.

²⁸ "وقائلة خولان فانكح فئاتهم ... وأكرومة الحيين خلو كما هيا" gibi.

²⁹ İnşikak, 84/1.

³⁰ Tevbe, 9/6.

³¹ Ahfeş, Ebu Zekeriya el-Ferrâ ve genel olarak Kufeliler bunu söylemektedirler.

Tevil konusunun, Kur'an kıraatleri ile nahiv kurallarının çeliştiği durumlarda söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak Sîbeveyh, ayetlerin adeta boynunu kıvrarak Basra nahiv kurallarına uydurmaya çalışmaktadır. Tevil edilemeyen konularda ise daha önce de geçtiği üzere açıktan veya gizli muhalefet tutumu sergilemektedir. Sonuçta bu örneklerin hepsi, senin de gördüğün gibi nahiv kurallarıyla çelişen konulara dâhildir.

Şimdi ise konuyu kısaca toparlama zamanı gelmiştir. “el-Kitab’ın Kur’an’a Muvâfakatı” olan dördüncü bölüm için örnek vermeye bile ihtiyaç duymuyoruz. Çünkü Sîbeveyh’in kitabında zikrettiği ayetlerin birçoğu³² bu kabildendir. Dolayısıyla dördüncü meseleyi araştırmaya veya incelemeye hiç gerek yoktur. Bazı seçilmiş örnekleri görmek isteyenler, *Sîbeveyh ve Kıraatler* isimli kitabın dördüncü bölümüne bakabilirler.³³

Sîbeveyh’in Kendisinden Sonrakilere Etkisi

Dilcilerin, Sîbeveyh’in kitabından etkilenerek (adım adım) onun peşinden gitmeleri normaldir; tabi ki rabbinin merhamet ettiği kişiler hariç ki bunlar da çok azdır. Elbette bizim bu dilcilere söylemeyi bir süredir ertelediğimiz uzunca sözlerimiz vardır; ancak biz burada sadece yedi sağlam kıraat hakkında Sîbeveyh’i de geçtikleri “açık artırmaya” kısaca değiniyoruz.³⁴ Bu kıraat ise, Nisa suresinde bulunan “وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ” (Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının!)³⁵ ayetindeki “الارحام” kelimesini Hamza’nın cer okumasıdır. Sözüünü ettiğimiz dilciler bu kıraati çirkin, zayıf, bozuk ve hatalı olarak vasıflamışlardır. Bundan daha da ötesi, bu okuyuşu kesinlikle haram saymışlardır. Bu sebeple Müberred “arkasında namaz kıldığım imam eğer bu kıraat ile okumuş olsa namazımı bozar, pabuçlarımı alır ve giderdim” demiştir. Tek sebebi ise noksan olan nahiv kurallarına uymamasıdır. Oysa İmam İbn-i Malik el-Ceyyanî gibi müttaki, ihlaslı ve akliselim sahibi bir âlimin yaptığı gibi bu kuralları doğru düzgün oluştursalardı ne olurdu sanki! İmam malik *Elfiye* isimli meşhur eserinde şöyle demiştir:

³² Bazı araştırmacılar bunları teker teker saymış ve sayısını 373’e çıkarmıştır. Bu ayetler, “Sîbeveyh ve Kıraatler” isimli kitabımızda ele aldığımız dört meselenin tamamını oluşturmaktadır.

³³ Sîbeveyh ve Kıraatler, s.181; el-Kitâb, c.1, s.37,46.

³⁴ Detaylar için *ed-Difâ’ ani’l-Kur’an* isimli kitabımıza bakınız. Tevzi’u Dâri’l-Meârif, Mısır.

³⁵ Nisa, 4/1.

وعود خافضٍ لدى عطفٍ على ... ضمير خفض لازماً قد جعلاً

وليس عندي لازماً إذ قد أتى ... في النظم والنثر الصحيح مثبِّتاً

(Cer eden bir zamir üzerine atfedildiği zaman cer harfinin tekrarlanması lazımdır! Araplar böyle yaptılar. Ancak sahih ve sağlam bir nazımda veya düz yazıda gelirse bana göre gerekmez)³⁶

Hay ömrüne bereket ey İbn Malik... Allah sana ömürler versin ey koca imam... Sen çok yaşa ey Kur'an-ı Kerim'e ve onun sağlam yedi kıraatine sahip çıkan büyük dilci...

Ben, Sîbeveyh'i din ve ahlak konusunda suçlamadığım gibi onun gibi düşünen dilcileri de suçlamıyorum. Çünkü Sîbeveyh, öyle ya da böyle büyük bir şahsiyettir. Ben sadece onun mezhebî taassubunu ve Basra nahiv kurallarına bu denli sımsıkı sarılmasını eleştiriyorum. Hem kendisine hem de kendisi dışındaki ilk dilcilere yakışan, bitmez tükenmez bir pınarları ve ilk kaynakları olan Kur'anı her yorumda esas almalarıdır. Bu sebeple bizim bu canhıraş çağrımız, Kur'an'ın gramerini ortaya koyma hususunda kesin adımlar atmaya yöneliktir. Kur'an gramerine yönelik çağrımı tekrarlıyorum ve üzerine basa basa söylüyorum.

Güzel Gramerimizi Yeniden Şekillendirmek İçin Bir Çağrı ve Umut

"Arap grameri en güzel ve zevkli ilimlerden biridir" dediğim zaman umarım alanım hakkında fanatiklik yapmış olmam. Ama dilde ufak tefek defolar elbette olabilir. Keşke sonradan arız olan ve dilin lezzetli, şahane ve keyifli sofralarına davetsiz gelen bu ufak tefek defolardan da nahvi tamamen kurtarabilsek. Bu defolar, dilbilgisinin sürekli ve her zaman mantığa dayalı olduğuna dair boğucu felsefi düşüncenin izlerinde görülür. Böyle düşünen dilciler, dilin her zaman akli çıkarımlara tabi olmayan; aksine dilin bazen akli çıkarımlarla uyumlu, bazen de çelişebilen kendine özgü bir mantığı olan toplumsal bir olgu olduğunu unuttular veya unutmuş gibi yaptılar.

Bu nedenle, her ne kadar bize zor gelse de -ki kolektif olarak bu gibi kısmi reformlar bize asla zor gelmez- Arapça grameri için çok acil radikal bir reforma ihtiyaç vardır. Bu

³⁶ el-Ceyyâni, Muhammed b. Abdullah İbn-i Malik et-Tâi, *Elfiye*, Dâru't-Teâvün, s.48.

reform, gramerin elini kolunu bağlayan tüm felsefi kusurlardan onu arındırmaya başlamak suretiyle “sıfırlama ve seçme” hareketinde ete kemiğe bürünür. Daha sonra bu seçme hareketini uygulayarak akademisyenler ve öğrenciler için en kolay görüşü seçeriz. Tabi bu kolaylaştırma işleminin, herhangi bir şahsa veya ekole bağlı kalmadan eski dilcilerin ifadeleri arasından görüşleri seçme hususunda orijinal bir temele dayanması şarttır. Böylece reformlara yönelik bir işaret fişegi atmış oluruz.

Reform konusunda konuşacak daha çok sözümüz vardır; ancak burada belirtmemiz gereken bazı önerilerimiz de bulunmaktadır.

Bu araştırmanın amaçladığı bazı öneriler aşağıda sıralanmıştır:

1-Kutsallığın, gramer kurallarında değil de Kur’an’ın ayetlerinde olduğunu gerçek anlamda kabullenmek. Elbette bu kabullenmenin bir takım sonuçları olacaktır.

2- Elde mevcut olan delillere göre nahiv kurallarının düzenlenmesi

3- Şayet toptan radikal bir reform mümkün değilse o zaman kısmi reform yapılması

4- Kur’anın gramer yapısını ortaya koyarak bunun bütün Arap ve İslam ülkelerinde yaygınlaşmasını sağlamak için el birliği yapmak ve elde mevcut olan her türlü ilmi, dini ve sosyal araçları bu konuda kullanmak.

Bu araçlar ise aşağıda açıklanmıştır:

a-Çeşitli dil konseyleri

b-Arap ve İslami araştırmalarla ilgilenen üniversite ve yüksek enstitüler

c- İlgi ve alakaları nedeniyle Arap ülkelerindeki üniversiteler

d- İslami konferanslarda ve etkin olan İslami merkezler

e-Türü ve etkinliği fark etmeksizin medya

f- Ve son olarak, eğitimin çeşitli aşamalarında bu gramerin kabullenilmesi için inançlı İslami hükümetlerin desteği gerekir. Böyle olursa bu kurallar, varlık sahasına çıktığı

andan itibaren hayatta kalabilir ve ölümsüzleşir. Aksi takdirde, sanki bir vadideki herhangi bir çığlık ya da küllerin içindeki bir nefesmiş gibi kâğıt üzerinde mürekkep olarak kalır ve yaşamın cilveleri arasında kaybolur gider. Ben üstüme düşeni yaptığım ve uyarıda bulunduğum için durum ne olursa olsun sonuçlarına razıyım. Hala bağırıyorum ve haykırıyorum... Tebliğ edebildim mi? Allahım sen şahit ol!

Tüm bunlardan sonra kendisine haksızlık yaptığım veya onu suçladığım konusunda benimle büyük âlim Sîbeveyh arasında sizlerin karar vermesini istiyorum. Ben, ne onu suçladığımı ne de ona haksızlık yaptığımı düşünüyorum. Bu tamamen metodolojik bir araştırmanın sonucudur. Biz onu gördüklerimiz ve bizzat kendi kitabından çıkardıklarımızla yargıladık. Ayrıca onun bizzat hazırlamış olduğu yükleri de taşıdık. -şayet çalışkan araştırmacıların yüklerinden herhangi bir şey taşımamız caizse tabi-

Eskiden bir Arap atasözünde “Tulumu bağlayan sensin, şişiren de sensin” (Kendin ettin kendin buldun)³⁷ derlerdi. Ancak, nahivcilerin imamı olan Büyük Sîbeveyh’e dil uzatmak ya da az veya çok onun itibarını düşürmek gibi bir hedefim asla yoktur. Tam tersine benim yapmak istediğim –değerli ve zeki bir meslektaşımızın da dediği gibi- onu zındıklık veya dinsizlik şüphesinden uzaklaştırıp güzel bir şekilde savunmak, aynı zamanda itirazlara konu olan bu durumun büyük oranda onun mezhep taassubundan kaynaklandığına ve kurallara olan aşırı bağlılığından ileri gelen dil bilgisel bir eğilim olduğuna bağlamaktır. Benim esas amacım, Arap gramerindeki bozulmalara geçit veren bazı gediklerin bulunduğuna dikkat çekmek, ardından bu gedikleri kapatıp imkân nispetinde reform yapmaya çalışmaktır. Bu reformdan bazı şeylerin başarılacağını ve eski bir şairin “Zamanın bozduklarını Attar düzeltebilir mi?” sözünü söyleyip durmayacağımızı umuyoruz.

³⁷ Bu atasözünün orijinali “يداك أوكنا وفوك نفخ” şeklindedir ve kendi fiilinin cezasını çeken kişiler için kullanılır. Hikâye’ye göre birkaç arkadaş bir denizin körfezinden karşıya geçmek zorunda kalırlar. Bunun için su tulumlarını şişirerek karşıya geçmeye çalışırlar. Ancak içlerinden biri tulumu hem iyi şişirmemiş hem de bağını sıkı bağlamamıştır. Suyun içindeyken tulumun bağı çözülüp içindeki hava tamamen boşalınca boğulmak üzereyken “helak oldum, boğuldum” diye bağırmıştır. Arkadaşları ise “kendin bağladın, kendin şişirdin” demişlerdir. Bu andan itibaren kendi yaptıklarının cezasını çeken kişiler için bu klişe cümle kullanılır olmuştur.

Şimdi ise yüzlerce yıl sonra; bin yıl veya daha uzun bir süre sonra dünya Sîbeveyh için İran'da bir festival düzenleyerek onu onurlandırmayı düşünüyor. Eğer onu gerçekten onurlandırmak istiyorsak onun ölümsüz kitabını incelemeli, onunla ilgili ciddi, bilinçli, olgun ve derin araştırmalar yapmalı; ardından ihtiva ettiği saklı hazineleri ondan çıkarmalıyız. Daha sonra ona modern araştırma yöntemleri ışığında bakmalı, onun karşısında bir hasım gibi değil de bir akademisyen tutumu sergilemeliyiz. Sizin de bildiğiniz gibi her iki tutum arasında büyük fark vardır. Koskoca Sîbeveyh'i onurlandırmak, onun eşsiz kitabındaki değerli bilgilerden istifade etmek işte böyle olur. Bunlar ise, ancak *el-Kitab*'ın derinden çalışılması ile gerçekleşir.

Günümüzdeki birçok araştırmacı ise *el-Kitab*'dan çok çekiniyor ve neredeyse ona hiç yaklaşmıyor. Bu sebeple birçok modern üniversitede ihmal edilmiş veya yok denecek kadar az çalışılmıştır. Eski dönemlerde, mağrip ve Endülüs'teki eski âlimlerin metodu üzere ezberlemek ve ezberden okumak da dâhil kendi özel metotlarıyla ona değer veriyorlardı. En önde gelen kişi de Hamdun en-Nahvi (ö.200)'dir. Onun hakkında Sîbeveyh'in *el-Kitab*'ını baştan sona veya denildiğine göre A'dan Z'ye ezberleyen ilk kişinin kendisi olduğunu söylemişlerdir. Her ne kadar bizler başka bir çerçeveden olaya baksak da yaptığı bu işten dolayı onu tebrik ederiz. Ancak biz, bazı bilge kişilerin de dediği gibi bu zor işin, *el-Kitab*'ın nüshalarına bir nüsha daha katmasından, dolayısıyla da Hamdun'un yürüyen *el-Kitab* olmasından başka gramere yeni bir şey katmadığını düşünüyoruz.

Sonuç olarak tekrar söyleyeyim ki bizler Sîbeveyh'i gereği gibi takdir ediyoruz; ancak onu hiçbir şekilde kutsamıyoruz. Çünkü kutlamak ile kutsamak arasında çok büyük fark vardır.

KAYNAKLAR

1-Kur'an-Kerim

2-Ahmed Mekkî el-Ensârî, *Sîbeveyh ve'l-Kıraât*, Daru'l-Meârif, Mısır 1972.

----- *ed-Difâ' ani'l-Kur'an*, Daru'l-Meârif, Mısır, t.y.

3- el-Ceyyâni, Muhammed b. Abdullah İbn-i Malik et-Tâî, *Elfiye*, Dâru't-Teâvün,

4- Radiyyuddin el-İstirabâzi, *Şerhu Şâfiyeti İbn-i Hacib*, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1975.

5-Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, Bulak, Mısır 1317.